

NAMANGAN VILOYATI QISHLOQ XO‘JALIGI TARMOG‘INING RIVOJLANISH KO‘RSATKICHLARI

Yoqubjonov Ibrohim G‘olibjon o‘g‘li

NamDU tayanch doktoranti

ANNOTATSIYA

Maqolada O‘zbekiston respublikasi hududida hususan Namangan viloyatida agrobiznes tuzilmalarini rivojlanish ko‘rsatkichlari tahlili qilingan. Hususan Namangan viloyatida qishloq xo‘jaligi korxonalarini tomonidan yetishtirilgan mahsulotlar hajmi hamda ularning yillar kesimida o‘sish ko‘rsatkichlari tahlili olib borilgan. Shuningdek qishloq xo‘jaligida band bo‘lgan aholi va ishsizlik ko‘rsatkichlari haqidagi ma‘lumotlar keltirib o‘tilgan. Sh bilan birga mamlakatimiz hususan Namangan viloyatini qishloq xo‘jaligi tarmog‘ini rivojlanish ko‘rsatkichlari ushbu maqolamizda tavsiflab berilgan.

***Kalit so‘zlar.** Qishloq xo‘jaligi, yetishtirilgan mahsulot, o‘sish ko‘rsatkichi, rivojlanish imkoniyati, agrar tarmoq, bandlik ko‘rsatkichi.*

DEVELOPMENT INDICATORS OF THE AGRICULTURAL INDUSTRY OF NAMANGAN REGION

Yoqubjonov Ibrohim G‘olibjon

Foundation doctoral student of NamSU

ANNOTATION

The article analyzes the development indicators of agribusiness structures in the territory of the Republic of Uzbekistan, especially in the Namangan region. In particular, in the Namangan region, the volume of products grown by agricultural

enterprises and their annual growth rates were analyzed. Also, information about the population employed in agriculture and unemployment indicators is given. The indicators of the development of the agricultural sector of our country, especially the Namangan region, are described in this article.

Keywords. *Agriculture, cultivated products, growth rate, development potential, agrarian sector, employment rate.*

Adabiyotlar tahlili. Maqolada asosan o‘zbekiston respublikasi prezidenti huzuridagi davlat statistika agentligi ma’lumotlaridan foydalanilgan. Shuningdek statistika agentligining 2023-yilda nashrdan chiqarilgan ”O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi” statistik to‘plamida keltirilgan ma’lumotlardan keng foydalanilgan. Hamda ushbu ma’lumotlar tahlil qilingan. Shu bilan birga jahondagi rivojlangan mamlakatlarda qishloq xo‘jaligining rivojlanish ko‘rsatkichlari o‘rganilib bizning mamlakatimizning qishloq xo‘jaligi ko‘rsatkichlari bilan taqqoslab ko‘rilgan hamda ularning rivojlanish bosqichlari ko‘rsatkichlar ham tahlil qilingan. Shu bilan birga maqolada qishloq xo‘jaligini rivojlanish masalalari bilan shug‘ullanib kelayotgan bir qator xorijiy olimlar Dorosh Y., Doctor of Economics Sciences, Barvinskyi A., Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Cheong D., Jansen M., Peters M., hamda mahalliy olimlardan K.Sirojiddinov, K.Xomitov larning adabiyotlaridan ham foydalanilgan.

Kirish.

Qishloq xo‘jaligida asosiy foydalaniladigan, foydalanganlik uchun haq to‘lanmaydigan, tabiiy inom etgan, tekin iqtisodiy resurs bo‘lgan hamda ma’lum bir hudud uchun ko‘plab oziq-ovqat mahsulotlari va sanoat tarmog‘i uchun xom ashyo vositalarini yetkazib beradigan asosiy resurs yer hisoblanadi. Qishloq xo‘jaligi yerlari mamlakatimiz hududidagi barcha aholini oziq-ovqatga bo‘lgan birlamchi ehtiyojlarini qondirishda hamda qishloq hududlaridagi aholini ish bilan ta’minlashda, hududimizdagi sanoat tarmog‘iga xom ashyo yetkazib berishda, mamlakatimizning eksport salohiyatini ta’minlashda asosiy resurs hisoblanadi. Chunki qishloq xo‘jaligi

boshqa tarmoqlarga xom ashyo yetkazib berish vazifasini bajaribgina qolmay bozorga to'g'ridan-to'g'ri istemol tovarlari hiblangan oziq-ovqat mahsulotlariniham yetkazib beradi. Shunday ekan mamlakatimizdagi qishloq xo'jaligini rivojlantirish chora-tadbirlarini muntazam takomillashtirib borish lozim. Buning uchun esa qishloq xo'jaligida ilmiy tadqiqod ishlarini olib borishni jadallashtirish zarur hisoblanadi.

Asosiy qism.

Mamlakatimizda qishloq xo'jaligida foydalaniladigan yer maydonlari tarmoq uchun fundamental resurs ekanligini hisobga oladigan bo'lsak, mamlakatimizdagi umumiy yer maydonlari tarkibidagi o'zgarishlarni muntazam kuzatib boorish hamda muvofiqlashtirib borish lozim. Buning uchun esa qishloq xo'jaligidagi yer maydonlari hajmini doimo kuzatib borish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Shu bilan birga qishloq xo'jaligi maqsadida foydalaniladigan yerlarni foydalanish maqsadlariga qarab to'g'ri taqsimlab boorish zarur albatta. Statistika qo'mitasi ma'lumotlariga tayanib qishloq xo'jaligida foydalaniladigan yer maydonlari o'zgarishni 1-jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan ko'rishimiz mumkin:

1-jadval. O'zbekiston respublikasida qishloq xo'jaligida foydalanilayotgan yer maydonlari xajmidagi o'zgarish(ming gektar).¹

Yillar	2003	2006	2009	2012	2014	2016	2018	2020	2022
Yer maydonlari xajmi	3790,1	3637,4	3608,6	3628,1	3678,2	3706,7	3396,0	3396,1	3353,3

1-jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan respublikamizda qishloq xo'jaligi maqsadlarida foydalanilayotgan yer maydonlari xajmi yillar kesimida kamayib borayotganligini ko'rishimiz mumkin. Mamlakatimizdagi urbanizatsiya jarayoni rivojlanib borayotganligi hamda aholi sonidagi o'sish bunga asosiy ta'sir qiluvchi omil hisoblanadi. Qishloq xo'jaligi yerlarini qisqarib borishi hudud aholisini ish bilan

¹ <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/agriculture-2>

ta'minlash, mamlakatda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish xajmini qisqarishiga, qishloq xo'jaligi mahsulotlari tannarxini oshishiga, mamlakat eksport salohiyatini pasayishiga qolaversa hududning ekologik holatigaham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Qishloq xo'jaligi yerlari maydonini qisqarib borishiga ulardan keladigan real yer rentasini qisqarib borishi asosiy sabab hisoblanadi. Ya'ni mamlakatimiz iqtisodiyotida noqishloq xo'jaligi faoliyatidan keladigan daromad manbalarini ortib borayotgani hamda noqishloq xo'jaligi faoliyatidan keladigan daromadlar qishloq xo'jaligi faoliyati bilan shug'ullanuvchilarning daromadlariga qarganda oshib borayotganligini ushbu holatni tavsiflab beradi. Ushbu daromadlar tengsizligi esa qishloq aholisini noqishloq xo'jaligi faoliyati bilan shug'ullanishlariga undovchi asosiy omil hisoblanadi. Natijada qishloq xo'jaligiga kiritilayotgan hususiy investitsiyalarning qisqarishiga, tarmoqqa yangi innovatsiyalarni kirib kelishini qisqarishiga hamda tarmoqda band bo'lgan aholining daromad darajasini tushib kelishi boshqa salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Namangan viloyatidagi qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish xajmi itisodiyotimizda yaratilayotgan mahsulotlarning salmoqli qismini tashkil qiladi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlariga barcha qishloq xo'jaligi faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonalarida yetishtirilayotgan dehqonchilik, chorvachilik, bog'dorchilik, baliqchilik mahsulotlari kiradi. Viloyatimizda yetishtirilayotgan qishloq xo'jaligi mahsulotlarining yillar kesimidagi o'sish sur'atini quyidagi 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval. Namangan viloyatida qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulot (xizmat) larining o'sish sur'atlari(o'tgan yilga nisbatan foizda)¹.

Yillar	2012	2014	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
O'sish sur'ati	106,3	106,8	106,7	103,4	102,2	102,5	104,0	106,6	105,0

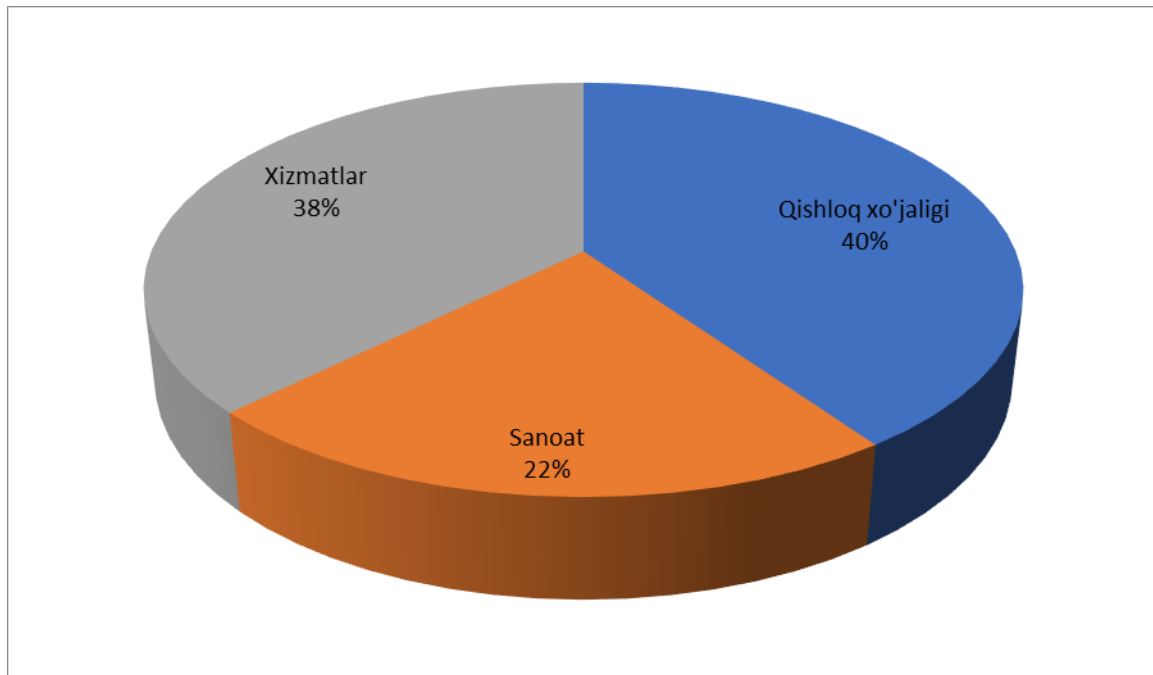
¹ <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/agriculture-2>

Jadvaldagi ma'lumotlardan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish xajmida o'sish sur'atlarini kuzatamiz. Bunga sabab bo'luvchi asosiy omil esa zamonaviy texnologik yutuqlardan foydalanish ishlarini keltirishimiz mumkin. Shu bilan birga qishloq xo'jaligida urug'chilik yo'nalishidagi yangi hosildor navlarning yaratilib borayotganligi, tarmoqning texnik qurollanish darajasini takomillashib borishi, tarmoqda mehnat unumdorligining ortib borishi hamda ilg'or xorijiy tajribalarni amaliyotga tadbiiq qilib borilishi tarmoqning samaradorligini oshirishga sezilarli hissa qo'shib kelmoqda. Shu bilan birga qishloq xo'jaligida ishlatilayotgan mineral o'g'itlarning miqdoridam sezilarli darajada o'sib bormoqda. Bu ham qishloq xo'jaligida yetishtirilayotgan mahsulotlarning o'sish sur'atiga ta'sir qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Ammo mamlakatimiz qishloq xo'jaligi tarmog'i urug'chilik, qishloq xo'jaligi texnikalarini ishlab chiqarish, o'simliklarni himoya qiluvchi preparatlarni ishlab chiqarish va boshqa qishloq xo'jaligida foydalaniladigan texnika va texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish borasida boshqa mamlakatlarga qaramlik darajasi yuqoriligicha qolmoqda. Bu esa tarmoqda yaratilayotgan qo'shilgan qiymatni kamayishiga, shu bilan birga qishloq xo'jaligida boshqa mamlakatlarga qaram bo'lib qolish xavfini keltirib chiqaradi. Shu bilan birga ushbu holat mamlakatimizning oziq ovqat xavfsizligigaham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Meyoridan oshiq qo'llanilayotgan mineral o'g'itlar esa yerlarni tarkibiy tuzulishiga hamda kelgusidagi hosildorlik sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishiga sababchi bo'luvchi omil hisoblanadi.

O'zbekiston respublikasi qishloq xo'jaligi tarmog'i rivojlanishini yaqin yillardagi dinamikasini kuzatadigan bo'lsak uni tubdan o'zgarganiga guvoh bo'lishimiz mumkin. Hususan Namangan viloyati qishloq xo'jaligi tarmog'idaham tubdan o'zgarishlar kuzatildi. Dastlabki mustaqillik yillarida qishloq xo'jaligi mamlakat ishlab chiqaradigan mahsulotlarini asosiy qismini tashkil qilgan yetakchi tarmog'i hisoblangan hamda ushbu tarmoq asosan sanoat tarmog'iga xom-ashyo yetkazib berish vazifasini bajarib kelgan. So'ngi yillarda esa mamlakatda agrar davlat

maqomidan industrial davlat maqomiga o'tib borish tendensiyasini kuzatishimiz mumkin. Bunga dalil sifatida 1-diagramma ma'lumotlarni keltirishimiz mumkin.

1-diagramma. Namangan viloyatining 2022-yildagi yalpi ichki mahsulotining tarmoqlar bo'yicha ulushi (ma'lumotlar yaxlitlangan holda berilgan).

Mamlakatimiz iqtisodiyoti rivojlanib borgani sari unga mutanosib ravishda qishloq xo'jaligi tarmog'iham rivojlanib kelmoqda. Hususan Namangan viloyati hududida qishloq xo'jaligi tarmog'ining rivojlanib borayotganligini kuzatishimiz mumkin. Ammo qishloq xo'jaligini maksimal darajada rivojlantirmay turib sanoat tarmog'iniham xizmatlar sohasiniham rivojlantirish mumkin emas. Shu o'rinda yevropa olimlarining fikrlarini keltiradigan bo'lsak past va o'rta daromadli mamlakatlarda qishloq xo'jaligi sektori bandlikning asosiy manbai bo'lib qoladi¹. O'zbekiston esa dunyo reytingida o'rta daromadli mamlakatlar sirasiga kiradi. Shuni hisobga olib mamlakatimizda aholini ayniqsa qishloq hududlarida aholini ish bilan ta'minlash hamda ularga daromad manbai yaratishga asosiy omil qishloq xo'jaligi hisoblanadi.

¹ https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---d_emp/documents/genericdocument/wcms_212856.pdf

Qishloq xo'jaligi mamlakatimiz hususan Namangan viloyati hududi uchun iqtisodiyotining lokomotivlaridan biri ekanligini hisobga oladigan bo'lsak, iqtisodiy rivojlanishni ushbu tarmoqni rivojlantirish chora-tadbirlarini tartibga solmay tasavvur etish qiyin albatta. Bunga esa bir nechta sabablarni ko'rsatishimiz mumkin. www.stat.uz ma'lumotlariga asoslanib aytadigan bo'lsak mamlakat aholisining salmoqli qismi qishloq hududlarida istiqomat qiladi. Hozirgi kunda Namangan viloyatida qishloq hududlaridagi yashovchi aholi soni 1 milliondan oshiq kishini tashkil etadi. Bu ko'rsatkich hududdagi umumiy aholi sonining 35% dan oshiq qismini tashkil qiladi. 2000-2023-yillar oralig'idagi www.stat.uz ma'lumotlarining demografik ko'rsatkichlariga kuzatadigan bo'lsak Namangan viloyati umumiy aholi sonining qishloq hududlarida yashovchi qismi 63% dan 35% ga kamayganini kuzatishimiz mumkin. Hozirgi kunda Namangan viloyatida istiqomat qiluvchi doimiy shahar aholisi esa 2 millionga yaqin kishini tashkil etadi. 2000-yildan buyon 2023-yillarda shahar aholisi sonining umumiy aholi sonidagi ulushi 37% li ko'rsatkichdan 65% lik pog'onaga ko'tarilganligini ko'rishimiz mumkin.

3-jadval. Yillar kesimida qishloq xo'jaligida band bo'lgan aholi soni(ming kishi).

Yillar	2019	2020	2021	2022
O'zbekiston respublikasida qishloq xo'jaligida band aholi soni	3 544,6	3 499,2	3 414,7	3 429,6
Namangan viloyatida qishloq xo'jaligida band aholi soni	263,3	287,2	292,1	297,7

3-jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan ko'rishimiz mumkinki qishloq xo'jaligi tarmog'ida ishchi kuchi soni deyarli o'zgarmagan. Hududimizdagi umumiy aholi soni qolaversa qishloq hududlaridagi aholi soni esa muntazam o'sish sur'atiga ega. Jahondagi rivojlangan mamlakatlar tajribasiga nazar soladigan bo'lsak, davlat rivojlanib bogan sari urbanizatsiya jarayoniham rivojlanish tendensiyasiga ega

bo'lad. Bizning mamlakatimizda agrar tarmoq iqtisodiyotda hanuzgacha salmoqli ulushga ega ekan ushbu tarmoqni qo'llab quvvatlash chora tadbirlarini takomillashtirib borish lozim albatta. Namangan viloyatidagi agrar tarmoqning rivojlanganlik holatiga qaraydigan bo'lsak yalpi ichki mahsulotda qishloq xo'jaligi salmoqli ulushga egaligini ko'rishimiz mumkin. Bunga ta'sir qiluvchi omillarni esa tahlil qilish orqali hududdagi aholi farovonigiga salbiy ta'sir qilayotgan muammolarni aniqlashimiz lozim bo'lad.

Xulosa. Yer va tabiiy resurslar cheklanganligi, miqdoran ularni inson qo'li bilan ko'paytirib bo'lmasligi hamda sanoat yoki ishlab chiqarish usulida yaratib bo'lmasligi va yerning miqdoriy jihatdan tabiiy ko'payish hususiyatidan mosuvoligini hisobga olib aytadigan bo'lsak qishloq hududlaridagi aholining birdan-bir daromad manbaiga fundamental omil bo'lgan yerni aholi bandligini ta'minlashdagi o'zagarmas manba hisoblanadi. Hududdagi aholi farovonligini oshirish, ularni yashash uchun zarur bo'lgan moddiy resurslar bilan ta'minlash, aholini doimiy va o'sib boruvchi ish o'rinlari bilan ta'minlash maqsadida qishloq xo'jaligi tarmog'iga qishloq xo'jaligini rivojlantirish borasidagi chora tadbirlarni muntazam tadbiq etish borilishi lozim. Shu bilan birga mamlakat rivojlanishini faqatgina qishloq xo'jaligi tarmog'ini rivojlantirish bilangina ta'minlab bo'lmaydi. Ya'ni qishloq xo'jaligining qoshimcha qiymat yaratish zanjiri sanoat tarmog'i kabi o'sish suratiga ega emas. Yuqoridagi yer va tabiiy resurslarning xususiyatlari bunga asosiy sabab hisoblanadi. Mamlakatimizdagi dehonchilik faoliyatini yuritish madaniyatini uzoq yillik ananalarga tayanib faoliyat ko'rsatish ham tarmoqda yuqori qo'shilgan qiymat zanjiri yaratuvchanligini hosil qilishga to'sqinlik qilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ikromiddinovich S. K. OPPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT OF THE AGROLOGISTICS SYSTEM IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN //NeuroQuantology. – 2022. – T. 20. – №. 18. – C. 179-189.

2. <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/agriculture-2>

3. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---d_emp/documents/genericdocument/wcms_212856.pdf
4. **Xomitov K.Z.** Qishloq aholisini ish bilan ta'minlashning samarali ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmlari. Ijtimoiy boshqaruv jurnali. <https://ijtimoiy.uz/2325/>.
5. **Drosh Y.**, doctor of economics sciences E-mail: landukrainenaas@gmail.com. **Barvinskyi A.**, Candidate of Economic Sciences (Ph.D). E-mail: barv@ukr.net. Land Management Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine.
6. **EMPLOYMENT, PRODUCTIVITY, AND TRADE IN DEVELOPING-COUNTRY AGRICULTURE.** Cheong D., Jansen M., Peters M., Shared Harvests: Agriculture, Trade and Employment.